

Dobnik je odločno zavrnil denar, vprašal še nekaj, ker pa ni dobil pravega odgovora, se je odtrgal od kočarice in brez besede nadaljeval pot do svoje zidanice. Tam je zvedel vse.

»Viničarska je,« je zaključil njegov stari viničar. »Dobra delavka, a slaba gospodinja. Rekel sem vam, gospod, da ne bo šlo! Zdaj vidite, da sem imel prav!«

Viničar je še govoril, a Dobnik ga ni več poslušal. S težkimi koraki se je napotil vrh svojega vinograda. Bil je siv in meglen popoldan. Vlažna megla je ležala na obranih vinogradih in jemala njim kakor tudi gozdom njihove žive jesenske barve, zavijajoč jih v svojo neprijazno sivino. Iz nje so se svetile le gosposke zidanice in hiše redkih večjih posestnikov, viničarije in kočarske bajte pa so tonile v njej.

Še bolj mračen kakor nebo nad njim se je Dobnik čez dolgo spustil v blaten klanec.

MOŽA IZ LEGIJE

TONE ŠIFRER

Inženir Vinko Bajda:

Klementa Gladnika sem zadnjič videl pred dobrim letom in mislim, da sva se za zmerom razšla; ne bi hotel več srečati ne njega ne njegove žene Stojane; marsikatero težko uro sem preživel zaradi nje.

Sicer sva bila s Klementom tako rekoč mladostna prijatelja, neštetokrat sva skupaj popivala, pomagala drug drugemu pri dekletih, se pozneje zgubljala v labirintih življenja, se vedno znova srečavala ter že v prvih minutah govorila, kakor da sva se ločila pred dvema dnevoma. Priznati moram, da je ta lastnost precej redka, zakaj mnogokrat že po kratki ločitvi s prijatelji začutiš, da leži med njimi in teboj razpoka, o kateri ne veš, ali se bo poglobila v prepad ali se bo zasula.

Pri Klementu kaj takega nisem občutil niti tedaj, ko ga maja 1939. leta nisem našel na kolodvoru glavnega mesta Bosanske Krajine. Prej sva si pisala več pisem, dogovorila sva se za dan in uro, kdaj bom prišel merit zvezno železnico. Obljubil je, da me bo čakal. Nikoli prej nisem bil tu, kjer je Klement živel že nekaj let; nerodno mi je bilo, ker sem se tako čudno oziral okoli sebe. Vem, da sem z nekakim vzvišenim nasmehom (prikrival je lahko razočaranje in jezo nad prijateljem) gledal po ljudeh, ki so prihajali s kolodvora naravnost na glavno ulico. Razhajali so se, klicali drug drugemu prijazne besede ter radovedno pogledovali name in na moje kovčege, ki jih je navezoval razcapan postrežček na zmedeno vrvo.

Spomnil sem se, da sem se vozil devet ur v počasnem vlaku in da me bole vse kosti; v glavi sem čutil topo težo in zategadelj sem krenil proti gostilni »Pri Lazi«. Nosač je opazil mojo namero, stekel je proti oleandrom, ki so ločili asfaltirano ulico od dveh vrst miz na pločniku. Namizni prti so bili sveži in ta malenkost me je pritegnila, da sem kar sedel.

Ko so mi pripravljali zajtrk, sem opazoval natakarskega učenca, ki je doslej pobiral steklene drobce iz okvira in se pripravljaj, da jih bo pometil.

»Počakaj, dokler gospod ne konča!« je zavpil gostilničar nad njim. »Veste, včeraj smo imeli goste. Dobre volje so bili, pa so mi razbili steklo.«

»So ljudje večkrat tako razpoloženi?« sem ga vprašal. Vem, da sem zamahnil proti praznemu oknu. Hotel sem spoznati, kakšen življenjski ritem preveva mesto, kjer bom moral ostati dva mesca.

»Navadno. Nekateri so vedno živahni, a gospod Gladnik je redko od srca vesel.«

»Kdo?«

»Gospod Gladnik... Veste, ima silno zanimivo ime, ki si ga človek ne zapomni mimogrede. Čakajte! Aha, že imam! Po... Ja... Kli... oha... Kliment... Klement Gladnik, da, uradnik pri monopolu. Ga poznate? Kranjec je. On je sinoči razbil steklo, pa ga je tudi pošteno plačal.«

Začudil sem se, a ni se mi ljubilo, da bi zavrl tok besedi, ki se je nabral v gostilničarju in grozil, da ob prvi priliki pridere na dan. Začel sem jesti, gostilničar pa je, nemara že tretjič to jutro, pripovedoval, kako je prišel sinoči Klement z neko družbo k njemu. Junaško so pili, metali godcem kovače, plesali po mizi, oponašali pevačice, treskali čaše ob tla in prepevali sevdalinke. Vino, godba in lastna dobra volja jih je omamila in najbolj menda Klementa, zakaj razbil je največ kozarcev, povedal nešteto dvoumnih domislic in nazadnje s sabljo nekega oficirja razbil okensko steklo. Vsa družba se mu je smejala, da je bobnelo, on pa je začel stiskati pesti, polglasno klel in kmalu zatem odšel.

»Hm,« sem zamrmral. »Kako pa je sicer z njim?«

»Ugleden človek je v našem mestu,« je nadaljeval gostilničar z mehkim, samodopadljivim glasom. »Oženil se je, otrok pa še nima. Lepo ženo je dobil... Pred dvema dnevoma je odšla k sorodnikom.« Pomolčal je, se ogledal po ulici, nato pa mi je zašepetal v uho: »Vidite, tamle gre. Ne glejte ga! Takoj bo vedel, da sva govorila o njem. Ni neumen in v uradu ni spretnejšega človeka mimo njega.«

Ozrl sem se; res sem zagledal Klementa in spoznal prvi trenutek, da se je malo spremenil; njegova hoja je bila razmahnjena in široka kakor pri človeku, ki z zunanji kretnjami podpira šibko notranjo samozavest. Stisnila sva si roke in si pogledala v oči, da bi našla v njih tisto, kar sva v času ločitve preživela in naju bo zdaj razdvajalo. Kakor vselej, sem tudi

to pot občutil ob Klementu bistvo prijateljstva. Nemara se je zavedel iste misli; udaril me je po rami, da bi zadušil mehko, ki mu je lezla v grlo.

»Pozdrave ti prinašam,« sem rekel.

»S hribov? Od narcis na Golici? Od domovine?«

»Tisto že... ampak znanci in domači so mi naročili.«

»Kakor zmerom,« je zamrmral. »Le to je vrag, da na ljudi človek pozabi, ko je nekaj let z doma, na Grintavec, kjer počiva večerno sonce, da je gora podobna okamenelemu kresu, pa mislim skoraj vsak dan.«

Opravičil se je, da me ni čakal. Imel je opraviti s tihotapci tobaka in precej časa se je zamudil, preden so jih zaslišali in veleli pozapreti.

Ko sem plačeval, je nestrpno topotal z nogo in mračno gledal gostilničarja. — Na cesti sem pripomnil, da se je sinoči pošteno razkoračil in da ima brez dvoma poseben glas v mestu, če večkrat počenja podobne stvari drugim v zabavo.

»Kakšna zabava, če si popolnoma pijan,« je zastokal. »Moral sem se napiti. Veš, žena mi je prav za prav ušla in zdaj si piševa prostaška pisma. Prejkone se bova ločila.«

»Ti si inteligent,« je nadaljeval in se ni zmenil, da sem se čudil. »Je to res prednost, ki je človek ne more pridobiti na hitro roko? Ne mislim na znanje, ampak na tisto kulturo srca ali kaj, ki naj bi razodevalo človeka na poseben način. Žena mi je rekla, da mi manjka nekaka čistost v mišljenju. Ona pa naj bi to imela, čeprav je študirala samo učiteljišče in bila nekaj zim v Franciji na raznih tečajih.«

Začel sem mu razlagati razne stvari, ki naj bi bile odgovor, zakaj človek je redkokdaj pripravljen, da bi točno pojasnil taka vprašanja.

»Tule sva doma,« je rekel Klement sredi mojega pripovedovanja in zavil v dokaj novo hišo. Skoro sva bila v predsobi prostornega stanovanja. Nosač je ropotal za nama, pretirano vzdihoval pri odlaganju kovčegov in izginil z zadovoljnim nasmehom, ko sem mu potisnil kovanec v roko.

»Pošta?« je vprašal Gladnik dekleta, ki je odprlo. »Nič posebnega,« se je nasmehnila. »Gospejinega pisma ni.«

»Dobro. Gospodu pripravi kopalnico in — kosilo za dva. Ostal bo pri nas!«

Šla sva v jedilnico, služkinja je molče izginila.

»Tale živalca je brhka,« sem namignil na dekle. »Gotovo se kdaj pritisneš k njej, ko ni žene.« Hotel sem ujeti tisti lahkotni način govorice, ki sva ga bila vajena pred leti in ki ne pove niti vse resnice niti vsega čustva. Klementu pa ni bilo do tega.

»Odkar imam Stojano, sem slep za vse ženske, naj bo, kakršna hoče. Pravo prekletstvo je, ko me še po dveh letih zakona tako veže nase, da nimam nobene svobodne misli in ure. Saj sem že prej poznal ženske, prav

blizu pa mi ni bila nobena. Ampak Stojana, ki bi jo bil nedavno najraje ubil, mi je vse. Vendar se mi včasih zdi, da me globoko v duši zaničuje.«

Prijateljevim besedam sem se čudil; bil sem skoro presenečen. Tistega površnega, nekoliko posmehljivega fanta nekdanjih let sem v Klementu zaman iskal. Še govoril je drugače kakor pred leti. Besede je strastno poudarjal, ob tej ali oni je udaril s pestjo po mizi; videti pa je bilo, da se zadržuje in da bi najraje pošteno zarohnel.

»Nemara preveč temačno gledaš na vse,« sem dejal. »Prenapet si, kar svoje dni nisi bil niti malo.«

»Prečrno? Prenapet? Razumeš, če bi jo imel včeraj v rokah, bi jo bil zmlél. Ne morem trpeti, da bi me poniževala in mi očitala, da je ona napravila človeka iz mene. Rekla je, da me je ona dvignila, sicer da bi za vedno ostal financar na kaki samotni postaji. Gotovo, nekaj resnice je na tem. Ko sem jo v Daruvaru spoznal, sem se kmalu začel učiti, da se mi je v glavi vrtelo. Nikdar nisem mislil, da bom zmogel potrebne izpite; obupaval sem, ona pa samo: saj lahko, saj si junak. Ko sem opravil izpite, sem premenjal službo in slekel uniformo, ki sem jo tako težko nosil. Kljub temu pa sem često imel samega sebe za norca, ki ga vodi ženska, katere prav za prav niti imel še nisem.

Ko sva se poročila, je šla v Beograd, hodila okoli vseh mogočih sorodnikov (vsako leto jim čestita za božič), in s takimi zvezami dosegla, da so me premestili k monopolu in da sem napredoval, kakor nikoli niti sanjal nisem. Branil sem se, ona pa je rekla, da to ni nobena milost, ampak samo nagrada in zahvala za vse, kar sem ji dal. Seveda, dal ji nisem ničesar, samo rad sem jo imel...

Potem sva šla v Slovenijo. Dolgo je iskala besede za to zemljo, ki jo je prevzela s svojo podobo. Nazadnje je rekla, da je tako plemenita, kakor nobena dežela, kar jih pozna. Vesel sem bil kot še nikoli. Veš, zdaj, ko sem na tujem, sem malce zatreskan v naše kraje. Imel sem vse: ženo, ki me je ljubila in hvalila tudi mojo domovino, mlad sem bil in moj položaj je bil trden.

Kamor sva prišla in kjer sva ostala dalj časa, so se začeli zbirati okoli naju moški kakor večče. Stari samci in zelenokljunci so iskali poznanstva z menoj, da so se mogli vrteti okoli žene. Mislim, da jih je nekako omamila. Začel sem opazovati, kaj vendar je na njej tako posebnega. Videl sem, da je vsak njen smehljaj tako ženski, vabeč in obetajoč, da so mu morali podleči. Njena hoja je bila pesem, kakor se ji je prilizoval na Bledu neki umetnik, ali kar je že bil. Res je bila. Tudi sam sem občutil to že davno, še pred poroko, a nikakor nisem mogel tega povedati.

Kakor hitro sem spoznal, da vse te večče uživajo njeno lepoto, sem zbesnel. Ona pa me je menda v trenutku spregledala in imela take vrste ljubosumnost za najtrdnejši dokaz ljubezni. Bala se je namreč, da jo

bom po poroki zanemarjal. Z zmagoslavnim smehom se mi je vrgla v naročje, mi rekla, da sem norček, ker sem ljubosumen, v resnici da je samo zame lepa. Potem sva preživela tako blazno noč, kakor bi ne bila moja žena, temveč ljubica. Mislim, da sem ji dajal nekaj, česar bi ji nihče ne mogel dati in to jo je napravilo, da je bila včasih kakor sužnja, ki je obenem kraljica.

Odkril sem, da se mora le malo razvneti in vsi njeni gibi so ples. Večkrat mi je rekla: »Klement, zdajle ti bom zaplesala najin prvi poljub.« Kakor malo razumem vse te stvari, sem vendar doživel spet tisto objestno radost kakor pri prvem poljubu, ki je bil samo šala. Njeno telo mi je govorilo govoricu, ki sem jo poznal. Potem mi je nekajkrat zaplesala preteklo noč. Povem ti, da sem se spraševal, kako ženska vse to razume. Sama vdanost je bila v njej, da nisem vedel, ali je res samo ljubezen ali že želja po nasladi.

Zatem mi je prinašala knjige, da bi jih skupaj brala. Ne rečem, gotovo so zanimive, posebno zgodovinske, a življenje je vendarle nekoliko drugačno. Branje me ne mika, malo sem pa moral varovati svojo moško samozavest; odklonil sem. Začela se je kujati, sledilo je premirje in za njim nova napetost. Zadnje dni mi je očitala, da sem po svoji duši popoln divjak. Takrat sem jo udaril in odšel v službo, ne da bi se pobotala. Saj tudi ni bilo mogoče! Še dopoldne me je zapustila, svoj naslov mi je položila na mizo v jedilnici, nobene besede ni pristavila. — Zato sem se sinoči napil. Bedasto je, da sem svojo jezo znašal nad steklom; če bi bila ona tam, bi bil njo ubil.«

»Veš pa,« je pristavil po kratkem premolku, »da tega ne pravim vsakomur, posebno ne rojakom, s katerimi se družim. Zanje živim v spodobnem zakonu in žena mi je odšla na počitnice. — Sicer boš pa videl — te moje rojake. Povabil sem jih, da bomo počastili tvoj prihod, dasi se zbiramo malone sleherni večer. Povedal nam boš, kako je doma!«

Nerodno mi je, kadar kolí mi ljudje razodevajo svoje skrivnosti, vendar rad poslušam zaupne stvari, čeprav vem, da enemu samemu človeku nikdar ne zaupaš vsega. Nisem pa nikomur hvaležen za to, da moram nositi njegove bolečine in tudi Klementu nisem bil, posebno ne ob uri, ko sem moral obiskati še svojega šefa in bodoče tovariše pri delu. Pa te obiske sem srečno opravil in šele potem začel razmišljati o Klementu in njegovi ženi.

Neznanka v tem razmerju je bila Stojana. Po opremi stanovanja in po knjigah na policah sem sodil, da ima dokaj okusa, iz Klementovih besed pa nisem mogel zaključiti nič trdnega, zakaj nepristransko presojanje dejstev in vprašanj ni bila njegova močna stran. Zdaj je bila morda ranjena njegova samozavest, pa je obtoževal ženo, da bi dvignil lastno vrednost.

Zvečer so prišli h Klementu rojaki Čamar, Zibika in Travnar. Ti ljudje so doživljali pojem domače zemlje kot neko celoto, skupno jim je bilo iskreno hrepenenje po domovini, ki se jim je zdela dalje, kakor je bila v

resnici. Govorili so o tem, kako so bili znani po Ljubljani in Mariboru (nobenega nisem prej poznal), kako so hodili po hribih in kako bodo še hodili. Čamar je ponosno dejal:

»Živimo kakor v tujski legiji. Delamo, zaslužimo, zapijemo in mislimo, kdaj se bomo vrnili domov in kupili kje v ljubljanskih predmestjih vilo, odkoder bo razgled na Kamniške.«

Komaj je izpregovoril besedo »legija«, so vsi hkratu zavpili: »Legijonarski požirek!« Klement je prikimal, služkinja je prinesla velike čaše slivovke, ki smo jih morali na dušek izpiti. Zatem smo zapeli čustveno narodno pesem in obred, v katerem so neizmerno uživali, kakor je bilo videti, se je končal; začelo se je temeljito popivanje.

Pozneje sem zvedel, da so dolžni piti vselej legijonarski požirek, kadar koli izgovori kdo besedo ,legija'. Najbrž je bil ta obred rahel spomin na študentovska leta; družil se je z željo, da bi za trenutek ubili v sebi dolgočasje, ki je vsak dan znova vstajalo v njih, zakaj majhne radosti in lepote niso imele zanje nobenega smisla več, kakor jih nimajo za sodobnega človeka, ki se ne čudi več nobeni skrivnosti ne podlosti. Srečni so bili le, če so hodili okajeni spat in če so obiskali od časa do časa vesela dekleta v kavarnah »Eldorado«, »Pri treh klobukih«, »Pri veselém prijatelju« in drugod.

Skoro štirinajst dni smo vsak večer popivali, uživali razgibanost bosanskega mesta in govorili o domovini.

Klement svoje žene ni nikoli omenjal, znancem je na vprašanja na kratko odvrčal, čez dober teden mi je pa rekel:

»Nemara se ti bo čudno zdelo, ampak z ženo sva se pobotala. Brez nje ne morem živeti. Jutri se bo vrnila. Jo pojdeš z menoj čakati na kolodvor?«

»Prav,« sem odvrnil. »Ti mi boš pa pomagal iskati stanovanje.«

Potem me je v dolgem prijateljskem prepirlu prisilil, da sem ostal pri njem pod pogojem, da se bom preselil, če se s Stojano ne bova razumela. Menda je hotel Klement imeti ob sebi človeka, na katerega bi se mogel opreti, če bi ga žena znova skušala pritisniti ob zid.

»Radoveden sem, kako se bo Stojana vedla,« je razmišljal Klement. »Če bo pretirano ljubezniva, bo to vsekakor pomenilo hinavščino. Morda bo pa zares odkritosrčna, kakor je zatrjevala v pismih.«

Ko je vlak obstal na kolodvoru in je Klement gledal ob vozovih, sem opazil, kako si neka dama prizadeva odpreti vrata. Posrečilo se ji ni zato, ker je nepremično gledala v Klementa. Zdelo se mi je, da jo poznam, zato sem ji pomagal, ona pa je brez besede stekla h Klementu, ki jo je zagledal šele zadnji trenutek.

»Klement!« je vzkliknila in mu stisnila obe roki; bal sem se, da se bosta začela poljubljati, a tako skrbno sta varovala dostojanstvo svoje ljubezni

(ali svojega sovraštva), da tega nista storila, samo pritisnila sta se drug k drugemu. Nato smo se seznanili.

Na poti domov smo se razgovarjali kakor stari znanci, zakaj Klement je ženi pisal o meni predvsem to, da sva bila mladostna prijatelja. Stojana se je takoj zaupno nagnila k meni, kakor bi hotela spoznati mladost svojega moža, če je poznala njegovega prijatelja.

Na poti domov me je nenehno dražil občutek posebne lepote; šele pozneje sem se zavedel, da izvira od tedaj, ko sva se s Stojano pozdravila in sem se podzavestno začudil njenim lepim rokam. Vem, da sem se pikro nasmehnil samemu sebi. Nekoliko sebičen sem, kar zadeva žensko lepoto, in odkrito cenim samo tisto, ki ne more biti moja. Ta dva človeka ob meni sta se v vsaki kretnji tako ujemala, njuni postavi sta se gibali v istem, nekoliko samozavestnem ritmu in izpričevali, da v najbolj skritih in najmočnejših zahtevah telesa in duše soglašata.

Vendar sem nekoliko dni čakal, kdaj bo med zakoncema izbruhnil vihar. Ni ga bilo. Drug z drugim sta bila prijazna, skoro nežna; nikdar pa nisem doživel prizorov, ko bi moral reči, da je zakonsko življenje skrunjenje človekove osebnosti in njenega dostojanstva.

S svojo skladno postavo in s svojo dušo, v kateri je moralo biti nekaj tistega, kar so imele ženske vseh časov, ki so vladale moškimi, me je Stojana čedalje bolj vznemirjala. Čutil sem, da živi v njej tista neizrekljiva lepota življenja, ki je vredna človekovega neštetokrat oskrunjenega in prerojenega hrepenenja.

Čez dober teden sem si moral priznati, da sem v prijateljevo ženo zaljubljen. To dejstvo sem pozdravil z vriskom duše in s stisnjenimi zobmi, zakaj Klement ni smel niti malo slutiti, kako je z menoj. Nisem hotel žrtvovati svojega prijateljstva pogledom ženske, ki je bila morda samo orožje v rokah muhastega naključja.

Seveda sem se motil, ko sem mislil, da bo prijateljska vez med mano in Klementom vso stvar zbrisala. Vsak dan sem se bolj razvnel, posebno še, ker se mi je zdelo, da me je ta ljubezen očistila. Kakor utegne biti podobna beseda smešna, sem njeno resničnost vendar občutil z vsako mislijo.

Spoznal sem, da je nedoločni lik žene, ki je živel že leta in leta v meni in zaradi katerega sem srečaval ženske ter se razstajal z njimi brez bolečine, podoben njej.

Na zunaj pa se nisem v teh tednih približal Stojani niti za korak. Bal sem se, da se ne bi ob kaki neprimerni besedi njene oči zmračile. Zaradi prijateljstva sem ostajal čisto hladen, skoro brezčustven, na oko docela brez strasti in vse moje besede so morale nositi pečat tega polovičnega skrivanja čustev v samega sebe.

Ko sva bila sama, sva govorila o marsičem. Zdelo se mi je, da so postale tudi njene besede zaupne, ko sva razpravljala o velikem svetu in o še večjih zahtevah človeškega srca, ki mu najlepše ni dovolj, da bi mu za večno zadostovalo. Preživljala sva velike skladbe, si polglasno ponavljala napeve velikih ljubezni in strasti ter iskala najbolj točnih besed, da bi izrazila trepetanje duš, ki se je zbudilo v naju takrat, ko sva uživala čudovite večere na gorah, gledala slike po pariških galerijah ali živela z mesečino v morju ob dalmatinski obali.

Stojani so se svetile oči, videl sem, da se njena duša odpira in preverjen sem bil, da je že na poti, kjer se bova našla, kakor da ni bila nikoli prijateljeva žena.

Ne vem, če je Klement kaj slutil o najinem razmerju.

Spominjam se, da sem postal neverjetno ljubosumen in da sem trpel zaradi tega. Kadar koli sta si Klement in Stojana izkazala kakšno majhno ljubeznjivost, vselej, ko jo je nalahno objel čez pleča, sem začutil tak pritisk v prsih in glavi, da bi bil najraje zakričal. Moja nema ljubezen me je težila, malo da nisem priznal prijatelju vse svoje nebogljenosti.

Neko opoldne mi je Klement namignil, da je prišla v kavarno »Eldorado« nova skupina pevk. Vprašal me je, ali bom šel kaj tja, češ, da se že dolgo držim le doma. Prikrita nesramnost njegovega vprašanja me je tako razjezila, da sem mu ostro odgovoril. Obenem je v meni odjenjala nekakšna zavora in skrito sovraštvo mi je prešlo v zavest. Odslej sem sovražil Klementa z nekim nagonskim, živalskim delom svojega jaza, zakaj često sem si prizadeval, da bi si dopovedal nesmisel tega sovraštva, a vse ni nič pomagalo.

Nikakor pa nisem bil toliko močan, da bi se preselil. Nisem mogel misliti, da bi bil zapustil Stojano. Tudi Klementa sem imel tako ves čas pred očmi, razen seveda v njuni spalnici.

Že sem preudarjal, da bom moral Klementa na kak način spraviti s poti, ko je navadna mestna govornica nekoliko zaposlila moje misli, da se je pritisk v prsih zmanjšal.

Pred dobrim letom se je namreč v tistem srezu neki fant, Vaso Bujčić, na vsem lepem splašil kakor mlad konj in ubil sreskega načelnika. S sekiro mu je razčesnil glavo. Nihče ni vedel, zakaj. Vsi vzroki, ki so jih navajali, so bili po mojih mislih malenkostni. Morda so mu zmedle glavo pravljice o starih junaštvih, pa ni hotel več prenašati zahrbtnega življenja današnjih dni, ko si svoboden in nisi, ko si človek in nisi. Skratka, odšel je »u hajduke«.

Orožniki so ga dostikrat izsledili, on pa jim je čisto po hajduško ušel, vrh tega jim je vselej odnesel kakšne naboje, puške in podobne stvari. Ob proščenjih se je navadno kazal po vaseh, dražil orožnike in vsakokrat izginil takorekoč iz zaprte tičnice. Ljudje so si začeli pripovedovati njegove

prigode, peti pesmi o njem in ga obdali s čarom neizmernega spoštovanja. Zdaj je že tri tedne pohajal na planinah ob srednjem Vrbasu, prav zadnje dni so ga opazili na dokaj golem Pašinem brdu, kjer je imel v pastirski kolibi ljubico.

Ker so orožniki poklicali na pomoč financarje, da bi ga z združenim številom obkolili, se je tudi Klement, ki je poznal vse mesto, navdušil za lov in me povabil, naj grem z njim. Nisem se branil, čutil sem, da moram napraviti nekaj nečednega; raje bi bil vsekakor ubil hajduka kakor Klementa. Stojana mi je rahlo očitala, zakaj grem. Če bi se bil le malo nadejal, da razume moje breme, bi bil ostal.

Dobre volje sva se odpravila s Klementom v zasedo. Spotoma sva se smejala najini vnemi uničiti človeka; najbrž je tudi Klement mislil, da bo gotovo streljal.

Zasedo smo napravili pozno popoldne. S Klementom sva čepela za brinovim grmičjem približno sto korakov narazen. Sonce je tako mirno zahajalo, škržati so na vso moč prepevali in niso utihnili niti zvečer. V mraku je začelo na drugi strani hriba pokati; kmalu je prišel orožniški narednik povedat, da se je Vaso hotel zmuzniti iz pasti. Ni se mu posrečilo, ranil je enega orožnika. Po noči je bilo še nekoliko streljanja.

Noči na straži so v življenju najbolj brezupne. Žal mi je bilo, da sem se lotil tega posla, a s pesmijo škržatov se je zbudilo spet moje ljubosumje in premišljeval sem, kako bi Klementa ustrelil. Ko sem proti jutru že vse razmislil, sem zagledal Vasa, ki je hotel predreti našo vrsto med menoj in Klementom. Plazil se je proti Klementu, dočim mene najbrž ni videl. Počakati sem hotel, da bo hajduk napadel Klementa, šele potem bi streljal na onega, ki bi ostal živ. Po tem sklepu kakor da nisem bil več človek, samo neka živalska opreznost je bedela v meni. Klementa nisem posvaril, da se plazi proti njemu hajduk.

Kakih dvajset korakov pred Klementovo zasedo se je Vaso pomolil izza skal in zavpil naj strelja. Seveda si Klement ni dal prigovarjati in pet krogel je udarilo v skale, za katere se je hajduk potuhnil. Potem je za trenutek prenehalo pokaenje.

»Zdaj ima prazno puško,« sem pomislil. Fant za skalami je menda računal ravno tako, zakričal je in skočil proti Klementu z očitnim namenom, da ga bo ubil. Na deset korakov pa je Klement šestič sprožil in hajduk se je zvrnil vznak, kakor bi ga bila strela udarila. V zadnjem trenutku je morda spoznal, da je stari gad vložil v puško šest nabojev namesto petih, na kar pa ni pomislil. Tudi jaz nisem.

Ko sem stekel h Klementu, je že stal pri mrliču, čigar obraz je izražal nekaj kakor globoko razočaranje nad tako preprosto prevaro.

»Vidiš,« mi je rekel po dolgem molku. »Doma bi premišljeval, ali naj ga ubijem, in bi zgrešil, ko bi moral zadeti. V legiji pa človek s temi stvarmi

drugače računa. Razumeš?« Pogledal me je tako sovražno, da sem bil prepričan, da bi ubil tudi mene, če bi vedel za moje misli. Strašno razburjen je bil, dasi se mu na zunaj ni poznalo, samo mišice na obrazu je imel nekam krčevito napete in roke so se mu tresle, ko je vlagal v puško nove naboje.

»Izprazniva puški,« sem dejal skozi zobe. »Menda ne bova več streljala.«

»Prav,« je rekel. Hitro sva se obrnila, izpraznila cevi ter jih skrbno pregledala drug drugemu.

Šele doma sem uvidel, kako prav sem napravil, da se nisem spozabil nad Klementom. Stojana se je zgrozila, ko je zvedela, da je on ubil hajduka. Klement se je opravičil, pričal sem zanj in skušal pojasniti svoj molk, češ da sem tako zaupal prijatelju, da je bilo vsako svarilo brez pomena. Kljub temu ga je Stojana ves večer samo sem in tja žalostno pogledala. Klement se je napil in šel zgodaj spat, midva pa sva ostala v jedilnici še potem, ko so legijonarji odšli. Ta večer je iskala moje bližine, zakaj moje roke so bile čiste. Tolažil sem jo in ji položil roko čez ramena. Zdelo se mi je, kakor bi se bila nehote pritislila ob njo.

Ko sva vstala, sem stopil tesno k njej, jo objel in jo hotel poljubiti. Ona pa se je nagnila močno nazaj in vzkliknila:

»Ne, vi ne, gospod! Vi ne!«

Tega nisem pričakoval. »Oprostite,« sem zamrmral. »Vidim, da sem se zmotil.« Stojana se je stresla in molčala.

»Škoda,« je šepnila nato. »Tako lepo bi bilo, če bi imel Klement nekoliko vaših lastnosti... Ampak,« je pristavila tiho in strastno, »kljub vsemu ne bom nikdar pripadala nikomur drugemu razen Klementa. Preveč usodno sva zvezana!«

»Zakaj ne, vsaj povejte, zakaj ne?«

»Vi mnogo veste, pa ste hladni. V vas ni tistega, kar sem našla pri Klementu. Z njim bi šla skozi vsako ponižanje in vsako sramoto.«

»Kaj pa, če se varate?«

»Ne« je vzkliknila. »Ne motim se! Prvi dan, ko sem ga srečala, sem videla, da mu marsikaj manjka, a vedela sem, da se v svoji ljubezni ne motim. Vi ne razumete tega. Oprostite!«

Pokimala mi je od vrat in me še enkrat pogledala z željo v očeh, naj ji oprostim, ker ne more ravnati drugače. Nato je neskončno počasi odprla vrata, me še neprestano gledala, potem pa je z nekoliko težkimi, a krepkimi koraki stopila v spalnico, kakor da je našla zavetje pred menoj.

Z mnogimi vljudnimi besedami sem se naslednji dan preselil v hotel, čez teden dni potem sem pa odpotoval, ne da bi se s Klementom do kraja razgovorila. Od Stojane sem se ločil na kolodvoru, zakaj prišla me je spremit, a mož je bil zadržan. Roke so se ji tresle, ko mi jih je podala, vendar so bile njene besede tako pogumno prijazne. Oči so ji sijale tako

milo, da bi bil morda napravil pred ljudmi kako neumnost, če ne bi vlak odpeljal.

Zdaj se skušam prepričati, da zaradi svojih etičnih vezi Stojana ni mogla biti moja. Obljubil sem ji, da ne bom mislil nanjo, a vrag je z žensko, ki je nisi imel: ne moreš je pozabiti. (Dalje)

V OBJEMU

IGO GRUDEN

*Ležiš med mojimi rokami
pokojna in še vsa opojna:
le mesečine luč prosojna
drhti na tvoji beli rami.*

*Toplota tvojega telesa
mi vse telo sladkó preveva,
od njega vame luč proseva
kot mesečina med drevesa.*

*In polna čudežne sladkosti
kot dremajoči gozd posluša
vse tvoje tajne moja duša,
odkriva svoje ti skrivnosti.*

MALI POT

IVAN GORAN — KOVAČIČ

*Čez šumo vodi mali pot,
Od lada plav, od sonca žot.*

*V njemu trag je zajcôv, sřn;
I zarez kola, glibok, črn;*

*To proš'l drobn voz je drv;
I tica još, i krt, i črv.*

*I dugo vre nikôga ni —
A pot vavek beži, beži:*

*Zavija sim, zavija tam,
Okolo šumske kroži jam;*

*Dole skače, v nebo gre —
I najempot ni ga vre ...*

*Čovek gleda: kade je to?
Goščàva, mir krog njega so;*

*Ni vetra čut, popevke tic, —
Presvetlo ni, ni preveč kmic:*

*Pozabi človek toge se, —
I sreča tu primiri se.*

MOŽA IZ LEGIJE

TONE ŠIFRER

Stojana Marjanovič, poročena Gladnik:

Po dveh letih, ko sem mislila, da je za vselej uplahnila velika ljubezen do moža in da so ostale moj delež le vsakdanje nevšečnosti zakona s precej ljubosumnim in dokaj trdoglavim Klementom, sem začutila, da morem pravično oceniti in ljubiti tudi druge moške, kar se zaljubljeni ženski ne posreči vselej.

Klementa Gladnika sem spoznala srečno uro, ko mi je duša razklepala roke, da bi objela karkoli, morda zvoke godbe, ki je igrala na plesu v mojem rojstnem mestu, ali lahen vonj po pudru in dišavah, ki je ves večer preveval plesno dvorano. Takrat je bil uradnik monopola. Brez zadrege, celo z neko objestno kretnjo se mi je predstavil in me povabil, naj zaplešem z njim. Sredi valčka pa se mi je sklonil k ušesu:

»Poljubil bi vas,« je dejal, »pa se bojim, da tega pozneje ne bi mogel pozabiti.«

»Preveč ste predrzni«, sem mu rekla.

»Spričo lepote človek mora biti pogumen. Bojazljivcu se odmika!«

Molčala sem. Po običaju bi morala biti huda, povedati bi morala mami, da bi odšli domov, ker se neznan moški nedostojno vede do mene, a še pomislila nisem na vse to. Nič ne vem več, kaj sem govorila in kako sem ga pogledala, ampak čutila sem, da me je njegova moška moč, ki se je izražala v vsakem gibu in vsaki besedi, tako prevzela, da me je zbolelo pri srcu. Ta večer sem mnogo plesala, a vsak trenutek sem z očmi iskala Klementa in bila ponosna, ker je bil zares lep fant. Vznemirjalo me je lastno vedenje, ker nisem mogla biti tako stroga, kakor sem bila dostikrat, ko so mi govorili ljubeznive besede. Seveda tega nisem Klementu nikdar pozneje priznala, morda bi se bil postavljajl s tem, zakaj moški se mi tolikokrat zde podobni nadčloveku, ki stoji z eno nogo na plenu, se tolče s pestjo po prsih in se baha s svojim uspehom. Drugi dan sva imela sestanek. Hotela sem mu samo reči, da je preveč predrzen za uradnika monopola in če misli, da bom zdaj njegova, se zelo moti. Kako bi mu mogla povedati kaj takega! Ko je stopil v drevored lip v mestnem parku, kjer sem ga čakala, sem bila tako vznemirjena, da se mi je tresla roka, ki sem mu jo dala. In ta človek me je pomiril samo s tem, da me je lahno objel čez pleča, se stisnil pod moj dežnik in mi prigovarjal z mirnim globokim glasom kakor majhnemu otroku.

»Toliko stvari je med nama,« je rekel. »Daj, da si jih poveva, potem bova videla, kaj bo.«

Nemara sva pričela govoriti čisto vsakdanje stvari; še tisti večer me je poljubil (zamerila bi mu bila, če bi ne bil toliko podjeten), da me ima rad pa ni niti omenil. Kako sem se bala, da je najin prvi sestanek tudi zadnji. Celo vrsto stvari, ki jih je vprašal, sem zamolčala. Da jih bom povedala drugič, sem rekla, in tako sva se dogovorila za nova snidenja.

Že prve dni mi je bilo jasno, da sem v tem človeku našla tisto, na kar sem čakala v svojih samotnih dekliških urah. Omamil me je, ne za en dan, za leta. Čim bolj je bil moj, tem rajši sem ga imela; vem, da sem z nekim zanosom premagala vse zapreke, zakaj moj oče dolgo ni bil voljan, da bi ga vzel za zeta.

Po poroki sva šla v Slovenijo. Davno prej sem že poznala dokaj vrhov v Julijskih in Kamniških planinah, si predstavljala tipe planincev, ki jih je Klement srečaval po planinskih kočah, in vedela za vse strmoglave poti, ki jih je prehodil s kakim tovarišem, zakaj navdušeno je govoril o njih.

Nekoliko nemiren je bil, ker ni vedel, kako mi bo všeč ta zemlja, za katero sem včasih mislila, da zavzema v njegovem srcu več prostora kakor jaz. Pozabila sem, s kakšno besedo sem označila njeno bistvo, a tiste dni sva prestopila sledi zadnjih pregraj, ki so bile med nama. Bila sva srečna, če je sreča tisti neizrekljivi opoj duš in teles, v katerem sva takrat živela. Klement je razgibal v meni čustva, katerih se ne bi brez njega nikdar zavedela, v moji duši so zrasle rože, ki ne bi brez njega nikoli pognale.

Hvaležna sem bila, da me je tako rekoč oživil, in zdi se mi, da je moja zahvalo izražala vsaka moja beseda, vsak gib telesa, vse moje bistvo, kar je Klement napačno razumel in postal ljubosumen. Pomirila sem ga, pozneje pa sva se še nekajkrat sporekla zaradi stvari, ki so znak inteligenta, ne pa moža. Zakaj ta človek, ki tolikokrat razume vsak tresljaj moje duše, nima nobenega smisla za dobro glasbo, kar nesramno pa uživa ob pesmih pevačic, in mislim, da je harmonika pri njem zadnje doživljanje glasbe. Saj tudi romanov ne bere. V njem živi neka strahotna stvarnost, ki mu brani, da bi se potapljal v te vrste življenje.

Malo preden sem spoznala Vinka Bajdo, sva se tako spoprijela, da sem ušla za nekaj tednov. Vendar sem zaradi tega precej trpela; tako samotno mi je bilo, da sem se morala vrniti prej, kakor sem nameravala. Zgubiti ga nisem hotela, a pisali so mi, da je počel marsikatero neumnost. Nisem več smela dražiti njegove moške samozavesti, vrnila sem se in on je mislil, da je zmagal. Nemara je res!

Takrat sem že na kolodvoru srečala njegovega prijatelja Vinka Bajdo. Iz Klementovih besed in pisem sem ga že davno poznala, nisem pa mislila, da je tako čeden mož, da razume glasbo, se spozna na slike in prav ceni literaturo, zakaj mož mi je pripovedoval o njem samo, kako sta lazila po hribih in kaj sta počenjala po planinskih kočah.

Bil je docela drugačen kakor Klement; mož v njem se je razodeval v drugačni, nekoliko hladni obliki; vendar sem čutila, da je resničen mož, dasi bi se bila smejala, če bi mi bil kdo rekel, da mi je všeč.

Čez nekoliko tednov sem spoznala, da ga imam rada. Ne vem, kako je prišlo do tega, ampak neko jutro sem se jasno zavedela, da se je dotaknil tistih strun mojega srca, ki se Klementu niso nikoli oglasile.

Prve dni sem bila navdušena nad tem spoznanjem, pozneje sem se malo ujezila, da se je Bajda tako vtihotapil v moje misli; nenadoma je živel v meni, terjal je, da se zanimam zanj in mislim nanj.

Bržkone Bajda ni nikdar razumel, kaj mi pomeni, zakaj moški hočejo tolikokrat samo otipljivih dokazov za ljubezen in so gluhi za tisto drhtenje duše, ki more človeka spremeniti in očistiti bolj kot najgloblje kesanje. Kako sem uživala njegovo bližino, a izdati se nisem smela z nobeno kretnjo, noben stisk roke ni bil topel in če sva se kdaj slučajno dotaknila, sem vselej pazila, da sem se odmaknila, kakor bi me speklo. Še v tem sem uživala.

Lepo je bilo poslušati, kako je razlagal opere, suite, simfonije, slike, ki jih je videl po tujih mestih, knjige, ki jih je prebral in jih ni mogel pozabiti. Nikdar pa mi ni hotel ničesar povedati o svojem resničnem, notranjem življenju, vedno je bil dostojen, duhovit in malce odmaknjen od stvarnega sveta. Presenetilo me je, da ima do narave čisto drugačen odnos kakor Klement, ki je gledal nanjo samo z očmi gospodarja in praktičnega človeka kakor na marsikaj drugega.

Mož je kmalu zapazil moje težave, nekako posmehljivo mi je priporočal, naj se poglabim v prijatelja, on da se čuti kar starega. Vedela sem, da me hoče izkušati. Seveda se na tako preprosto zanko nisem ujela, ampak sem večkrat tako napeljala govorico, da je moral mož zagovarjati prijatelja.

Zdelo se mi je, da plava po hiši nejasno čustvo nasprotovanj, neprijetno sem se počutila in prav tako menda tudi Klementovi znanci »legijonarji« (smešna beseda, zaradi katere so neizmerno popili), ki so vse redkeje prihajali k nam na dom.

Saj sem imela rada te Klementove rojake. Dosti so govorili, si predstavljali, da so možje na mestu, v resnici pa jih je lastna šibkost in okolje tako zajelo, da niso mogli nikamor. Posebno Čamarja se dobro spominjam. Širokih besed je bil, nekoliko ciničen in tako očito se je delal ženskarja, da sem mu skoro verjela. Nekaj zelo nečistega je bilo v njem. Ta je prvi silil stran, spridil je moža, ostali so jima pritegnili in tako sva z Bajdo ostajala cele večere sama.

Tistih ur ne bom nikoli pozabila! Govorila sva in govorila in v njegovem glasu sem čutila globoki prizvok, ki ga ima govorica zaljubljenec.

Začela sem ga imeti rada, a ta ljubezen je bila docela nasprotna vsemu, kar mi je ta beseda pomenila doslej. Nekaj tako čistega je raslo v meni, da bi bil še stisk roke skrunitev.

Čutila sem pa, kako postaja Bajda trd in kako začenja Klementa sovražiti. Sicer ni nikdar naravnost rekel besede, a tolikokrat mi je opisal ljudi, ki jih ne more trpeti, da sem lahko spoznala v njih Klementa.

Mož mi je po neki prepiti noči rekel:

»Rad imam Bajdo, a nekaj v meni zahteva, da bi ga uničil.«

»Ne govori neumnosti in pameten bodi«, sem mu dejala.

»Bom, kolikor časa bom mogel.«

Po sporu z možem mi je bilo, da sem kakor suha zemlja, ki je dala iz sebe vse, kar je imela. Zdaj mi je bilo, kakor da me namaka živa voda iz čiste reke, ki je pritekla nenadoma v moje življenje in me krepila, da sem v sanjah prosila, naj ne usahne.

Napetost med možem in prijateljem je naraščala, a Bajda je bil zmeraj enako ustrezljiv in skoro hladen do mene. Ko pa so začeli po mestu govoriti o hajduku Vasi, se je razvnel. Oba z možem sta se spremenila, postala sta krvoločna, govorila neprestano, kako bi onadva zasačila hajduka in Klement je začel nositi s seboj samokres.

Razumela sem, da se ta dva človeka v najbolj skritih kotičkih srca sovražita, a nisem bila prepričana, da bi mogla ubijati, čeprav sta naravnost s slastjo govorila o tem.

Kakor hitro se je Hajduk prikazal na Pašinem brdu, sta prišla v ogenj. Klement se je na vsak način hotel udeležiti gonje, Bajda, za katerega sem mislila, da mu je vse to čisto tuje, se mu je pridružil na prvo besedo. Spoznala sem, da je le na zunaj gospodar svojih čustev, v njem pa tli sovraštvo, ki se ne bo zlepa pomirilo.

Ne morem povedati, kako sem se bala, da si ne bi kaj naredila, a niti z besedico se nisem smela izdati. Onadva pa sta kar zadovoljno pripravljala zadnje stvari za na pot. Bajdi sem rekla:

»Pa ne bi šli, saj ga bodo brez vas ukrotili.«

»Včasih mora človek slišati, kako puška počí.«

»In videti, kako kaj pade«, je pristavil Klement.

»Za božjo voljo, saj nista divjaka!«

»V bistvu smo vedno divjaki«, je rekel Bajda. »Še več, pračlovek v nas je še dokaj živ.«

»Posebno ko gre za lastno varnost. Razumeva se, Vinko, kaj!« Mož se je nasmehnil samo s koti ust kakor vselej, kadar ga je prijemala jeza.

Bajda ga je porogljivo pogledal in se zasmeljal:

»Zato pa greva skupaj!«

Vedela sem, da bosta šla; nobena beseda ju ne bi zadržala, saj so možje tako trdi in tako odvrtni, kadar se njihovi nagoni razgalijo. Molčala sem. Tudi onadva sta bila v zadregi in si neprestano zatrjevala, da gresta nad hajduka samo zaradi števila. Tudi sama sem bila prepričana, da noben od njiju ne bo streljal.

Nasmejana in zdrava sta popoldne odšla, naslednje jutro sta se vrnila trudna, neprespana, tiha in mračna kakor noč, ki sta jo preživela.

Ko mi je Klement razložil, kako je ubil hajduka, sem se zgrozila, zakričala sem in prebledela. Mož je šele zdaj razumel, kaj je napravil. Odpeljal me je v spalnico:

»Pomiri se! Veš, da sem streljal prav za prav v sili. Če ne, bi morda ubil onega tam.« Zamahnil je z glavo proti Bajdovi sobi. »Vse vem«, je nadaljeval počasi in težko. »Zdaj izbiraj! Moje roke so krvave. Prosta si, če ne moreš več živeti z menoj.«

Nato mi ni rekel ničesar več, samo neskončno žalostno me je pogledal, vedel je, kako ubog stoji pred menoj, zavedal se je, da je v moje roke položil svojo usodo, pa niti prosil ni, naj potrpim z njim.

Zvečer se je prvi izmed legijonarjev malo napil, prosil Bajdo, naj ostane pri meni, sam pa je odšel. Vedel je, da ne bom šla z njim, ko sem ga pa ves večer komaj dvakrat pogledala.

Slutila sem, da se bom naslednjo uro odločila. Bajda je ostal; kar je govoril, je bilo vse samo opravičevanje, da sta se pogona sploh udeležila. Tako žalosten je bil, da sem ga morala še tolažiti.

V tej uri sem čutila, da ljubim Bajdo s tako čisto ljubeznijo, kakor je doslej nisem poznala. Nič, prav nič je ni smelo omadeževati!

Ko sva vstala, da bi si rekla lahko noč, me je objel. Takrat pa me je spreletel tak odpor, da sem komaj zadržala vzklik. V trenutku sem spoznala, da ga ne bi mogla ljubiti kot moža. Ne vem, zakaj mi je bil v hipu tako neljub, da mu niti poljuba nisem dovolila.

On pa je takoj uvidel, da ne bom njegova. Zastokal je, ko me je spustil iz rok in se ves potrtr obrnil vstran. Meni je odleglo, šla sem v spalnico, pri možu sem se čutila varnejšo.

Danes sem hvaležna, da se je takrat moja narava uprla čustvom. Premislila sem, da bi bila z Bajdo težko srečna; dosti ponižanj bi bila morala preživeti, zaprla bi se bila v ozek krog lastne ljubezni in tesno bi nama bilo, ko bi morala kljubovati svetu. Vem, da bi me Bajda kmalu nehal imeti rad, zakaj vsaka voda se enkrat odteče, vsaka reka se umiri in postane motna. Tako pa je spomin na to srečanje v meni ostal čist...

(Dalje)

MOŽA IZ LEGIJE

TONE ŠIFER

Klement Gladnik:

Že nekaj časa ima beseda domovina zame poseben čustven prizvok, a njena vsebina postaja, rekel bi, malo odmišljena, saj živim že sedem let v Bosanski Krajini in le od časa do časa obiščem Slovenijo, da popravim svoj odnos do nje, zakaj spomini in ljubezen jo tako hitro obdajo z neko lepo, malo resnično lučjo. Vendar pomeni ta pojem zame neizmerno vrednost, zato nemara, ker čutim, da bom vse življenje ostal »legionar«, kakor smo se v ožji družbi imenovali tisti, ki smo šli iz proste volje na jug iskat ne sreče, ampak vsaj obstanka. Zdaj so mi ti ljudje tako všeč, da jih ne bom nikdar zapustil.

Ne mogel bi se vrniti v ozka obzorja tam zgoraj, saj mi je bilo že včasih tesno, ko v družbi še nisem nič pomenil. Potem pa: preveč nečednih stvari slišim od tam. Domovina se mi bo zdela najlepša, če bom ostal daleč od nje.

Tudi moji rojaki Zibika, Travnar in Čamar so podobnih misli. Govore, da se bodo vrnili, a ostalo bo samo pri besedah. Na čelu nosijo, dejanja potrjujejo, da ne bodo nikdar zapustili življenja, ki so se ga oprijeli. Nekaj let bodo zanosno govorili o domovini, v legionarstvu bodo iskali opravičila za popivanje, potem se bodo poženili in zavestno sklenili, da se ne bodo vračali. Nemara jih bo v teh mislih podpirala prijazna hiša, ki si jo bodo sezidali, ali žena, ki bi se ji drugod stožilo po domu.

Odšli smo mladi, stari se ne bomo vračali, saj je domovina tako majhna, in kar zadeva mene, res ne maram, da bi srečal tam Vinka Bajda. Mogoče bi bil nesramen, zakaj v teh časih, odkar sem na jugu, sem postal zelo odkrit.

Prišel sem z gorenjskih hribov, kjer se lepota narave razodeva na malce glasen način. To je: preveč te prevzame in majhen si spričo nje.

V teh bosanskih krajih, kjer se v nedogled drug za drugim vrste dolgočasni hribčki, se človekova misel ne more nikamor upreti. Kakor bi se povračale, se mi zdi, in krepile mojo osebnost. Čutim, da sem tu bolj navezan sam nase kakor doma, kjer me je tesnilo nešteto vezi sorodstva in prijateljstva, da se nisem mogel razviti, kakor bi se bil rad.

Tu sem svoboden človek v vsem omejenem pomenu besede, svojih nagnjenj ne zakrivam, vsega sem se navadil, celo človeka sem že ubil.

Zdi se mi, da je že davno, ko bi bil skoro ubil prijatelja, pa sem imel srečo, da je namesto njega padel samo hajduk Vaso, ki sem ga prvič videl, ko je bil že mrtev.

Tisto leto je prišel k meni Vinko Bajda, da bi pomagal meriti železnico, ki bi vezala Banjaluko s Pribiničem. Ljubljanska direkcija ga je poslala na pomoč banjaluški sekciji. Zares sem se ga razveselil. Dosti mladostnih norčij sva uganila nekoč, zmeraj sva se rada srečavala, zadnje čase pa se že dokaj let nisva videla. Hudo se je spremenil med tem časom. Zresnil se je, nekaj tenkočutnega je bilo opaziti na njegovem vedenju, do žensk je bil bolj zadržan in mnogo več je zahteval od njih kakor ta čas, ko sva se zadnjič videla. Spremenil se ni samo v tem, da se z vso dušo ni zavzel za nobeno stvar, tvegati ni upal ne sedaj ne poprej, zato je imel pri vsem svojem delu skromnejši uspeh kakor bi bil zaslužil, zakaj sposoben človek je bil.

Z ženo Stojano sva se ravno nekaj sporekla, da je odšla k sorodnikom, ko je Bajda prispel. Mislim, da sem mu malo preveč razložil svoje razmerje do nje, odkril sem mu njena in svoja ranljiva mesta, pokazal sem mu jo v taki luči, da se je njegova pozornost morala obrniti nanjo. Ko se je vrnila, je bil z njo zelo zelo prijazen, prijateljski, in kmalu sem jih zalotil, kako sta govorila o stvareh, ki mene presneto malo zanimajo.

Stojana je njegove besede kar pila, videl sem, da sta se ta dva človeka v štirinajstih dneh navezala drug na drugega z nežnimi, skoro duhovnimi vezmi, ki navadno dalj drže kot telesne.

Nekaj časa nisem hotel misliti na to. Bajda je prišel k ženi z lastnostmi, ki jih jaz nisem imel, in to vsako žensko očara. Vem, da sem malo preveč zaupal svoji sreči in postal malomaren, kar se tiče žene. Svojega vedenja pa nisem mogel spremeniti. Bilo bi preveč očitno, da se hočem ponašati s stvarmi, ki niso v moji naravi. Pustil sem Bajdo, naj govori, kar hoče, počasi sem ga pa začel sovražiti. Moški ne more trpeti, da je žena, ki jo ima rad, pozorna tudi do drugih. Ljubosumnost je končno čisto nagonška zadeva, krotil sem jo, ko pa ni več šlo, sem ji dal v svojih mislih prostost.

Tako, po treh tednih, sem vedel, da bi bilo dobro, če bi Bajdo na kak način odstranil. Sprva sem se te misli zares ustrašil, pozneje sem jo začel pestovati, hranil sem jo s svojim ljubosumjem, da je zrasla do nevarne moči.

Bajda ni bil nikak bedak. Prepričan sem, da je čutil moje sovraštvo, ki sem ga ovijal v prijazno pikre besede. Nič čudno se mi ne bi zdelo, če bi me napadel kak večer, ko sva šla z ženo v spalnico, zakaj mnogokrat me je tako pogledal, da sem se raje obrnil, kakor pa da bi zdržal pogled. Kakopak, Bajda ni bil nikoli drzen, zato sem vedel, da ne bo nič napravil, le poigral sem se s takimi mislimi; vendar sem začel stalno nositi s seboj samokres.

Sicer pa mi je začelo to slepomišenje presedati. Že sem hotel Bajdi reči, naj bi opustila prijateljsko varanje in se odkrito pomenila, čigava naj bo

Stojana. Seveda sem se z njo poročil, a sile ji ne bi hotel delati. Če jo je name priklepal samo zakon in nič drugega, prav, naj gre z njim, če ji bo mogel nuditi toliko kot jaz.

Danes vem, da je Stojano nešteto stvari vezalo name in da so bile resnične njene besede pred poroko:

»Zaslužnil si me. Tako te imam rada. Brez tebe bi usahnila.« Po tistem nesrečnem dnevu, ko je padel hajduk, sem spoznal, da se je ves čas zavedala, kako usodno sva navezana drug na drugega.

Ko so po mestu zagovorili, da bodo napravili veliko gonjo na hajduka Vasa, sem se zares navdušil, da bi bil raven. Tam v domovini bi si kaj takega komaj drznil misliti, tu v »legiji«, kjer je nad mestom še vedno ležal dih predrznih dejanj davnih junakov, se mi je zdelo samo po sebi razumljivo; ravno tako tudi znancem, s katerimi sem obravnaval te stvari. Videl sem, da v družbi morem samo pridobiti na ugledu, če se bom dobro držal, zakaj po mnenju teh ljudi je tisti tudi vreden vse časti, ki ubije junaka.

S svojo udeležbo sem hotel razvneti tudi Bajdo. Jezilo me je, da je tako vzvišen nad vsako človeško podlostjo, in govori samo o lepih stvareh, ki so bile menda resnično življenje njegove duše. Posebno zadoščanje sem čutil, ko se je začel zanimati za gonjo. Zaslutil sem, da mu ne gre za hajduka. Gotovo je mislil rešiti neko vprašanje, ki ga je mučilo.

Mnogo sva govorila o lovu in z malce nesramnim zanimanjem sva pregledovala dan pred odhodom vojaški puški, ki sva jih dobila. Zdelo se mi je, da sva jezna fantalina, ki sta se sprla in zdaj brusita pipce drug drugemu pred očmi, vsa v strahu, da ne bi kdo zares začel s pretepom.

Stojana mi je rekla, da bi vendar lahko ostal doma. Ostro sem pazil na barvo njenega glasu. Bil je rahlo žalosten in zastrt, nič nisem mogel razbrati, ali je vesela, da grem, ali se boji zame. Bajda pa me je nestrpno priganjal, kakor bi se ba!, da bova zamudila. Sklenil sem paziti nanj.

Na preži je bilo strašno dolgočasno. Res da takrat ušesa strežejo na vsak šum in oči pazijo na vsako senco, ki bi se premaknila na nenavadnem kraju, a pri srcu mi je bilo vendar tako samotno in grenko, kakor nikoli. Čemu le je moral priti Bajda k meni! Zakaj sem mu dal stanovanje, ko sem moral vedeti, da ga bo Stojana omamila kakor že toliko drugih, ki jih je neprimerno manj cenila od njega. Čemu le stojim za kamenjem, ki ga deloma zakriva brinov grm! Sto korakov desno od mene preži Vinko in vsak trenutek se lahko spomni, da bi me vzel na muho. Zadel bi, zakaj dober strelec je bil.

Dve ali tri ure sem se mučil z zaspancem, proti jutru, ko so se zvezde razredčile, so se mi živci napeli; ker je bila noč na to stran mirna, sem

sklepal, da bo hajduk proti jutru kaj podvzel. Obenem sem stokal zaradi muk, ki so se podvojile, kar obupan sem bil in samo želel sem, da bi prilezel Vaso k meni in me končal.

Nenadoma se je kakih stopetdeset korakov pred menoj premaknila veja v grmu in gorski ščinkavec je čisto nenaravno zletel iz njega. Kakor mi je vse presedalo, sem vendar začel paziti; nekaj minut sem zadrževal sapo, oči so me zbolele, tako napeto sem gledal. Videl sem, kako je sto korakov pred menoj prilezlo izza skale nekaj, kar bi utegnilo biti človeška roka. Za njo je pogledala šajkača in polovica očesa. Bil je hajduk Vaso, naravnost proti meni se je nameril.

Takoj sem pregledal njegov načrt. Za mano se je širil redek gozd, do reke, na drugi strani so bili gostejši lesovi. Če bi se zmuznil mimo mene, bi se rešil. Pred mano je bilo skoro kilometer dolgo pobočje Pašinega brda in goličava ga je plašila, da jo je šele proti jutru prelezel, ko je prej poskušal srečo na štirih krajih, kakor so mi pozneje povedali.

Hajduk se je po trebušu neslišno plazil med kamenjem. Samo po gibanju redke, visoke trave sem sodil kje je. Tudi nočni metulj, ki je brez vzroka zafrlel štirideset korakov pred menoj, me je prepričal, da leze Vaso naprej.

Bajda ga je moral videti. Ko sem se bežno ozrl nanj, sem videl, da leži za svojim grmom, puško ima prislonjeno k licu in meri nekam pred mene. Prav lahko bi me bil ustrelil in še na hajduka bi se zgovoril, da bi ga Stojana opravičila. Zdaj je veljalo biti previden.

V cev sem potisnil šesti naboj, za vsak slučaj, bodisi za hajduka ali za Bajdo.

Zdrznil sem se, ko se je Vaso dvajset korakov pred mano dvignil izza grmička, mi nekaj zavpil in se takoj potuhnil za skale. Začel sem streljati. Vem, da mi je obešenjaški nasmeh preletel lice. Vsako sekundo bi bil lahko mrtev, saj sta bila blizu dva človeka, ki bi me bila rada spravila s sveta.

Po petem strelu se je hajduk pognal naprej, pritisnil sem na petelina in padel je. Skočil sem k njemu, malo je še zatrepetal, nato pa je zavil oči. Bil je lep fant, visok in koščten. Žal mi ga je bilo...

Glava mi je padla na prsi. Vedel sem, da sem postavil vse na kocko. Stojana me bo gotovo sovražila. Bilo mi je strašno. Čisto mirno sem pričakoval, kdaj me bo Bajda ustrelil. Želel sem, da bi me dobro zadel... Misliti nisem mogel. Ko je Bajda prišel k meni, sem nagonsko napolnil puško. Šele ko me je opozoril in sva oba izpraznila orožje, je železni obroč okoli mojega srca nekoliko popustil.

Pot domov je bila težka... Stojani sem povedal, kako je bilo, a v oči ji nisem mogel pogledati. Pustil sem ji polno svobodo. Naj sama odloči.

»Zdaj se bo izkazalo«, sem si trudno dejal, »ali je res moja zaradi mene samega, ali so bile to le besede.«

Ko so prišli legionarji, sem se skušal opiti, a ni se mi prav posrečilo. Hotel sem biti vesel, nisem maral, da bi znanci vedeli, kako težko mi je, štiri ali petkrat sem zahteval legionarski požirek, nato sem pustil Bajdo in ženo sama, kakor hitro so drugi odšli. Naj se v miru pogovorita. Videl sem: Bajda ni pil.

Zaspal nisem. Njunemu pogovoru v sosednji sobi sem podzavestno prisluškoval in hotel iz melodije besed razbrati svojo usodo. »Ko bosta prenehala,« sem dejal, »bom bržkone ostal v svoji spalnici neskončno sam.«

Čez dobro uro je prišla Stojana k meni. Brez besed in luči se je slekla, legla in začela tiho jokati.

»Žena! Žena«, sem rekel. »Saj bi bila lahko šla od mene. Vidiš, ubijal sem.«

Z dlanjo mi je zaprla usta. Nato je dejala:

»Klement, prijatelja sva izgubila.«

»Ti si več vredna.«

»Nikamor ne morem od tebe.«

»Prepričala si me«, sem rekel in jo začel lahno božati po roki, ki mi jo je voljno prepustila. »Veš, kaj to pomeni.«

Stojana je venomer tako boleče ihtela, da sem bil znova ljubosumen na čustva, ki jih je gojila za Bajdo. Seveda, vedel sem pa, da je konec vsega.

»Zaradi mene si izgubil prijatelja«, je spet vzdihnila.

»Da«, sem ji odvrnil počasi. »Bolje, kakor da sem ga ustrelil.« Čutila je silovitost mojih besed; nato je utihnila, roke, ki sem jo držal v svoji, mi ni odtegnila.

Tako torej sva se razšla s prijateljem Bajdo. Tam, v domovini bi bila to opravila gotovo na drug način. Tu sem se navadil delati bolj odločno. Še danes sem ženi hvaležen. Poslej sva se imela rada čisto na drug način. Skušal sem nadomestiti, kar mi je manjkalo, in mislim, da sem uspel, zakaj nisva se več sporekla.

Prav za prav mi za prijateljem ni hudo. Najbolj stvarno je, da si od življenjske bilance vedno pripravljen marsikaj odpisati. Včasih moraš izbrisati prijatelja...

V SOMRAKU ČASOV

JERN LEDINA

*Nad starim mestom sivo dremlje
stoletij in jesenskega deževja mrak.
Nekdo na tipkah neubranega klavirja
z bobnečo pesmijo ostro vznemirja
src in jesenskega deževja mrak.*

*V brezdanjo težo zemlje in vsemirje
ta pesem bije kakor glas skovirja,
ki poje starim dnem pogreb in bilje.
Če tudi novi so le rop, umor, nasilje,
če so le mračno krilo netopirja,
ki pot k Človeku nam zastira,
razbij klavir, prenehaj z melodijo,
vse skupaj vrzi v staro ropotijol*

ČAROBNI KROG

ODLOMEK IZ POVESTI — IVO BRNČIČ

Drobni, plavolasi deček, ki je tako nepremično in s tolikšno zaverovanostjo na obličju ležal v bujni, grenko dišeči travi, je bil po vsem videzu srečen do tiste mere, ko se človek preneha zanimati za svet, za ljudi in vse, kar koli se godi okoli njega. Zakaj že v drugo je bil preslišal, da ga kličejo domov. Jasen, topel dan je grel zemljo, sonce je v omotični višavi viselo nad morjem in spreminjalo ves široki zaliv v kotel raztaljenega zlata. Nebo je bilo brezmadežno modro, le majhna čreda slepeče belih, volneno mehkih, puhastih oblačkov se je mirno pasla nad modrikastimi, v soparici potrepetavajočimi obronki oddaljenega otoka. Mladi popki in nežno zeleni poganjki so omamno dišali po smoli; v krošnjah so se vneto prepirali ptiči, v pobočju so se oglušujoče drli škržati, da se je njihov tisočglasni krik prelival preko vse pokrajine ter se spajal v eno samo dremotno monotonijo, ki je uho naposled ni več občutilo kot zvok. V travi, v grmovju in med kraškim kamenjem je šumelo in gomazelo sto in sto nevidnih, majcenih, skrivnostnih bitij. Janek je negibno slonel na komolcih, dekliško pristrizeni lasje so se mu vsipali na oči, v katerih je odsevalo napeto doživljanje, ki se ga sam ni zavedal in ki mu je dajalo zamišljen in resnoben, malone svečan izraz. Trava, ki je zdaj pa zdaj zanihala v dolgih, božajočih sunkih gorkega vetra,

ga je gladila po obrazu. Rumenozelena, hitra gosenica je plezala na košček lesa, se ž njim vred prekucnila, zlezla na bilko, se z zadkom prisesala na stebelce, se dvignila s sprednjim delom svojega obročkastega telesa, zvedavo tipala okoli sebe in iskala bogve kaj. Pikapolonica se je spustila na Janekovo roko; dihnil je vanjo, žuželka je preplašeno počenila, razgrnila pikčasta pokrovčka svojih kril in odletela; zlata pripeka jo je vsrkala, jo popila, da je v trenutku izginila, kakor bi nikoli ne bila živela. Potem je prihitela drobcena mravlja in se prizadevno mučila s tovorom, dvakrat ali trikrat večjim kakor je bila sama; vzpenjala se je na bilke, padala v strašanske prepade med kamenčki, se neutrudno pobirala, nenehno spreminjala smer, popotovala in hitela ter ni nikamor prišla. »No, le híti! Híti, híti!« jo je izpodbujal Janek. »Bum, padla je! Viš, spet gre! Oh, ti... mravljica, mravljica!«

In spet je preslišal čisti, globoki ženski glas, ki je klical iz daljave: »Janek!«

Oh, saj res, to je bila mama. Na splošno je bil ubogljiv, je vsaj hotel biti ubogljiv in je tak tudi bil, kolikor ga ni vodila na slaba pota neizčrpna sla po zanimivostih tega sveta. Tako se tudi to pot niti zganil ni, le malce potuhnul se je in se prilepil k tlom, kakor bi se hotel čisto pomanjšati, se stanjšati in izginiti, da bi ne bil več tisti, ki ga kličejo.

»Jaaanek! Brž domov!«

Z izrazom človeka, ki so ga zbudili iz prijetnih sanj, se je dvignil na komolcih. »Samo še malo, mama!« je zateglo zaprosil.

»Kavo pit. Pojdi, medu dobiš!«

To je bil že sprejemljivejši razlog. Vstal je — in se mahoma ves izpremenil; živ in razposajen je stekel na vso moč, da so njegove gole, majhne noge v sandalah z lesenimi podplati smešno klopotala čez kamenje in so mu pšenični lasje burno vihrali okrog glave. Jazbečar Živko, ki je bil v jarku ob cesti vneto stikal za kdove kakšnimi zanimivostmi, se mu je z radostnim lajanjem zapodil nasproti. Janek ga je v diru zagrabil za ovratnik in oba sta se prevrnila v prah; deček se je na vse grlo smejal, pes je renčal od navdušenja.

Ta trenutek se je izza hišnega vogala zaslišalo glasno ihtenje in za njim se je prikazal triletni Bratec. Debele solze so mu curkoma lile po umazanem, marogastem in spačenem licu, s krčevito pozornostjo je strmel v prst, ki ga je ko kakšno krhko dragotino nosil daleč pred seboj. Z očitno, vsega občudovanja vredno vnemo si je prizadeval, da bi kar najglasneje in kar najbolj presunljivo izrazil svoje gorje. Ko je zagledal Janeka in se zavedel, da stoji pred občinstvom, je obstal, pričel cepetati z debelušnimi štrclji, ki so mu služili namesto nog, še za oktavo zvišal glas ter se spremenil v živo utelešenje popolnega obupa.

Prestrašen je Janek izpustil psa in stekel k trpinu. »Si se udaril?« je vprašal in jel požirati sline.

Bratec se je drl z vidnim zadoščenjem in mu molil prav pod nos svoj črni, otekli prst. »Š kamnom... Auu... Mama...«

Janek ga je gledal in ni vedel, kaj bi. Pričel je cmihati in nenadoma so se tudi njemu udrle solze. To je nenavadno izpodbudno učinkovalo na Bratca, ki je pri priči še pretresljiveje zavekal. Janek ni zaostajal; složno kričé sta se napotila čez cesto in po stopnicah, Janek za Bratcem, ki je s težavo prestavljal svoje kratke, debele noge s stopnice na stopnico. Janek si sicer ni bil docela na jasnem, zakaj prav za prav joče, in na tihem se je čudil samemu sebi; v premišljevanje o tem vprašanju se mu je vpletla misel, kako neroden je tale Bratec, in z zanimanjem je opazoval njegove debele noge, ki so tako okorno kobalile s stopnice na stopnico. Vendar se mu niti za hip ni ustavil jok. Živko, ki ni vselej dovolj razumel ljudi, je veselo skakal okoli njiju in si zaman prizadeval, da bi si pridobil njihovo pozornost. Tako se je žalostni sprevod bližal verandi v prvem nadstropju: spredaj mali, za njim Janek, ki je moral iz obzirnosti do Bratca zadrževati korak, in zadaj začudeni in že malce poparjeni jazbečar, ki je morebiti z nekoliko težko vestjo preudarjal, ali ni kaj zagrešil, ko ni nenadoma nikomur več mar za njegovo prilizovanje.

Na verando je pritekla mama in ju objela s prestrašenimi, široko odprtimi očmi; ljubeča skrb, ki je toplo zasijala na njenem obličju, je dečka še bolj preverila o upravičenosti njune tožbe. Bratec je ječal, kakor bi bil v zadnjih vzdihljajih: »Mama... prst...«

Pogledala je njegovo zalito, umazano roko, si na glas oddahnila in veder nasmeh je ko nenaden žarek zjasnil njene poteze. »Oh, kako sta me prestrašila!« se je zasmejala s tistim zvonečim, mehkim, globoko iz grla žuborečim altom, ki se mu je Janek na skrivaj zmeraj čudil in ga občudoval. — »Ti čuk, ti, saj ni nič. Saj še krvi ni, poglej. Pa vpiješ kakor jesihar,« je s smehljajem oštevala Bratca.

Bratec se je ves presenečen zagledal v svoj prst ter mahoma pozabil na bridkost in solze. »No, vidiš,« mu je prigovarjala, »prstek bomo lepo obvezali, z belo cunjico, veš, pa bo vse dobro. — No, kaj pa je tebi?« se je obrnila k Janeku.

Osupel je Janek z odprtimi usti za hip umolknil. Gledala ga je s svojimi velikimi, razumevajočimi očmi, o katerih je Janek vedno mislil, da so zlate. Ni bilo mogoče dolgo ugibati, rešitev iz zagate se je nudila sama: iz zadrege, iz sramu je vnovič bruhnil v bridek jok ter iztegnil roko: »Jaz tudi... prst...«

»Ti tudi?« je dejala na videz začudeno, a Janek je tako dobro čutil, kako povsem ga je spregledala. »Joj, ubogi prstek.« Počenila je, stisnila v

dlan njegovo in Bratčevo roko ter jela pihati vanje. »Tako, zdaj nič več ne boli, ne?«

Ni kazalo drugače, to je bilo staro, preizkušeno zdravilo; obema so usahnile solze. Mokra in lisasta v obraz sta stala pred njo, hlipala in posmrkavala ter nista vedela, kaj naj še počneta. Dvignila se je in se znova zasmejala: »To sta mi dva prava možica! — No, zdaj pa se pojdita umivat — spet sta umazana ko dva cigana — ; in potlej pridita kavo pit.«

Držeč se za roke sta resno odstopicala. V jedilnici je visela na steni velika podoba, na kateri sta dva grda, temnopolta Turka stražila gručo jokajočih žensk. Prvi, v belem oblačilu, je sedel v ospredju s spodvitimi nogami, preko katerih mu je slonela dolga puška; na kupčku žerjavice pred seboj je kuhal kavo. Drugi Turek je stal na desni, se naslanjal oberoč na doprski zid, držal med dvema prstoma svoj čibuk in srepro pogledoval za Janekom; naj je bil človek kjer koli, Turek je vedno boljčal naravnost vanj. Odkar je pomnil, je Janeka preganjal ta mrki pogled; skozi jedilnico je zmeraj tekkel, kakor bi mu gorelo za petami. Tako je tudi sedaj gledal vstran, da bi ušel bodečim očem, jadrno potegnil Bratca za sabo, urno stekel skozi sobo in zaloputnil vrata za seboj. Šele v spalnici se je oddahnil.

»Veš, tako se ti pa le ni treba dreti,« je med umivanjem očetovsko poučeval Bratca. »Prava reč, če se malo udariš po prstu.«

Bratec, ki je kar naprej opazoval svoj prst, mu ni odgovoril, kakor bi mu lahko bil. Ker za telesno snago ni bil kaj prida vnet, se mu je umivanje kaj klavrno obneslo in Janek je sprevidel, da se mu nudi hvaležnejša priložnost, uveljaviti nad njim svoje starostno prvenstvo.

»Ti pa res nič ne znaš!« se je jezil. »Vidiš, še bolj si umazan.«

Bratec je trdil, da bo že sam opravil. Janek ga je sicer imel rad, ali na dnu svojega srca je bil vendarle preverjen, da Bratec sploh še ni pravi človek, temveč nekakšna majhna, neumna in nebogljenca živalca, neke vrste medvedek, ki je v primeri ž njim on sam, Janek, v vsakem pogledu vzvišeno in neskončno popolnejše bitje. Zato si ni dal dopovedati, da bi bil Bratec zmožen umiti se, kakor se spodobi (četudi mu to opravilo tudi samemu ni bilo kdove kako pri srcu); in tako se navsezadnje ni bilo mogoče izogniti majhnemu pretepu.

Pri južini se je zamera z maminim posredovanjem hitro poravnala. Janek je jedel hitro in nestrpno kakor vselej, zakaj zaposlen je bil po navadi neznanško. Z izjemo medu in podobnih dobrot je bila jed nadležen posel, ki je zgolj omejeval njegovo udejstvovanje pri mnogih važnih rečeh, katere je bilo vsekako treba urediti. S kosom kruha v roki se je že zaletel po stopnicah, ko ga je ustavila mama.

»Ti, Janek,« je rekla z igrano, hudomušno strogostjo. »Ali se nisi prejle malo zlagal?«

»Kako zlagal?« se je prestrašil Janek.

»Zakaj pa si prav za prav jokal? Saj se nisi udaril, kaj ne, da se nisi?« Zardel je do ušes in si iz zadrege začel mašiti kruh v usta. »Zakaj pa je Bratec tako tulil,« je dejal očitajoče.

»Oh, ti možic ti moj!« je rekla, se sklonila in ga poljubila.

Resničnost, kakršno je Janek doživljal prva leta svojega življenja, ni presegala ozkega kroga ljudi in stvari, s katerimi ga je družilo trajno vsakdanje sožitje. Bili so ljudje in bile so stvari, ki jih je imel rad ali pa jih tudi ni maral ter jim je oboje kazal z vso iskrenostjo in brezobzirnostjo, ki je lastna otroku. A nikoli ni živel z njimi v prehudem sporu in nikdar se mu ni ob njih prenehala nuditi možnost, da je do dna izživel svoj preprosti otroški talent, biti srečen popolnoma in brez pridržka. V vsem, kar je videl in slišal, spoznal in izkusil, je bilo nezaslišano veliko zanimivosti in neizčrpnih doživetij, neznansko dosti neznatnega, a vročega vznemirjenja in zabave; življenje je stalno razburjalo njegovo nenasitno radovednost in ga nenehno navdajalo s čisto, nezavedno radostjo, spričo katere so bile vse njegove majčkene otroške skrbi in težave le kakor hipen sunek vetra nad sončno jutranjo pokrajino. A v samem središču sveta in življenja, sredi predmetov in dejstev, ki jih je pomalem spoznaval, sredi dogodkov, ki so šli mimo njega, sredi nežne, neprestano pričujoče pazljivosti svojcev, ki jo je sprejemal in izrabljal z isto prostodušno in samopridno samoumevnostjo kakor toploto sončnih žarkov — v središču vsega je bil on sam, Janek. Vse je obstajalo in vse se je dogajalo izključno le zanj in zavoljo njega in v tem je Janek občutil zakonitost življenja.

Janek je bil malce šibak, občutljiv in živahen otrok, ena tistih sprejemljivih duš, ki jim je življenje nekaj velikega in strašansko vznemirljivega, ki odprte kakor oko s takojšnjo, hlastno vnemo vsrkavajo vtise, jih doživljajo neposredno in usodno ter jih potlej ljubosumno zaklepajo v svojo notranjost. Včasih je bil kakor razklan od glasnega, živčnega nemira, ki je nenehoma tlel v njegovem drobnem telesu in ki je bil zaradi njega katerikrat videti malone nestanovit. A prav tako je poznal tudi trenutke globoke pogreznjenosti vase samega, tako lepe in neskajljene, kakor je menda zmožen samó otrok, trenutke tihe predanosti skritega snovanju domišljije, ki se lahkotno igra s pozemskimi možnostmi in odkriva človeku čudovite pokrajine, kakršnih odrasel človek ne ugleda niti v snu. Janek ni mogel ne vedeti ne slutiti, da bo nekoč moder in izkušen mož po imenu Boris Pilnjak zapisal, da »otroci mislijo samó v konkretnih podobah, kakor umetniki«; Janek sploh še ni premišljeval o samem sebi — znal je samega sebe edinole doživljati v tistem popolnem sozvočju z življenjem in svetom, s kakršnim se navaden človek spremeni v umetnika.

Enonadstropna vila, v kateri so prebivali, je stala ob široki, beli cesti, ki se je vijugala od postaje skozi majhne, raztresene vasi proti gozdnati gori,

ki je na jugu zapirala pogled. Nagubana in skalovita pokrajina je kakor velikanski kotel od vseh strani strmo padala proti zalivu; vsepovsod je bil svet zaprt, le spodaj ob morju se je mimo bližnjih otokov na enem samem mestu razširil nekam v nedoumljivo daljavo. Nizko doli ob obali se je sredi temnega zelenja palm, pini in cipres na ozkem pasu ravnih tal stiskalo letovišče.

Sam in zamišljen je Janek prenekaterikrat preslonel ves popoldan ob oknu. Tik pod njim se je v vseh barvnih odtenkih od kovinsko modre do oljnato zelene in zlate lesketala morska gladina. Obrežje je teklo od velikega mesta na vzhodu do ogromnega kamnoloma, pod katerim je pravokotno zavilo na jug, dokler se ni navsezadnje s svojimi belimi naselbinami, rjasto rjavimi krpami zemlje in z živo zelenimi pegami redkih gozdičev med belim skalovjem nekje v daljavi zlilo z morjem in horizontom, nad katerim je zmeraj trepetala rahla, prosojna mrena soparice. Od mesta onstran zaliva je tekla visoko v pobočju geometrično ravna črta železniške proge, se nad kamnolomom dotaknila postaje ter se potlej mahoma zarila pod zemljo. Janek je klečal na stolu s starim daljnogledom na očeh in ni čutil, da ga bolijo skrčene noge. Letovišče pod njim je bilo pisana gneča temnih krošenj, sivih, rjavkastih in rdečkastih streh, stolpičev, zvonikov, belih vijugastih poti ob obali, nasadov, skal in pomolov. Ljudje so bili neznatne črne pičice, ki so smešno, po mravljinčje vrvele, se pojavljale na štirikotnih lisah ulic ter izginjale za kvadratastimi obrisi poslopij. Tramvajska kolesa so pela na ovinkih, da se je cvileči zvok dvigal visoko v majhne vasi, ki so razmetane po vsem velikem loku kopnine plezale v strmino in čemele v žgočem soncu. Parniki so tiho polzeli čez vodé in puščali za sabo dolgo, svetlomodro, razčesano sled, ki je grivasti valovi celo večnost niso mogli posrkati; v pristanišče so prihajali počasi, se oprezno bližali pomolu, nato je Janek včasih zaslišal zamolklo bučanje strojev in za parnikom, ki je obstal, se je temna globina burno zvrtničila v zelenkastem, penastem madežu. Preden je parnik odplul, je s krova zadonelo jasno kovinsko klicanje zvonca in v Janeku se je vselej zganila motna, sanjava predstava popotovanja, neznanih obrazov, razburljivega spreminjanja novih krajev in daljnih mest. Majhne jadrnice z žoltimi cunjicami jader se sredi brezkončnih vodá skorajda niso premaknile; dolge ure je čakal Janek, da so se igračkaste ladjice približale bregu ali pa se tiho potopile v ožinah med otoki.

Stopnišče, ki je s ceste vodilo v nadstropje, se je iztekalo na široko nepokrito verando s kamnito, stebričasto ograjo. To je bil kraj Janekovega prvega začudenega doživljanja stvari, ki se človeku nekoč razodenejo kot lepota. Pod noč so drseli čez gladino razsvetljeni brodovi in se kot pravljичni plavajoči gradovi ustavljali v luči pristaniških svetilk. Morje je bilo mirno in gluho kakor velikanska kotlina brez dna; v mesečini se je lesketalo, kakor bi se metali iz globočin tisoči srebrno luskinastih rib; od ogromnega,

nepremičnega južnega meseca je lil čez vodé slap hladnega ognja ter se ko ravna, žareča cesta iztezal do obzorja. Otoki so v mlečni svetlobi izgubili snovne oblike in so se v Janekovih očeh spremenili v megleno, neoprijemljivo čarovnijo. Mama je igrala na klavirju. Veranda je bila skoraj nestvarno bela. Ves zaliv je bil posut z majčkenimi, trepetajočimi plamenčki, ki so se neslišno premikali v rojih; bili so ribiški čolni, a Janek jih je imenoval po svoje: »To so morske kresnice«, si je dejal in ni se mu zdelo potrebno, da bi si ta bitja tudi dejanski predstavil.

Daleč onkraj zaliva je ležalo mesto: sólo utripanje in mežikanje tisočeri lučk. Zvoki klavirja so zamrli, a bilo je, kakor da sta noč in mesečina povzeli melodijo in jo nenehno neslišno ponavljata. Od črnosivega, žametnega neba je rosila brezdanja tihota, ki je dramila v otroku temotno, svečano občutje, da je zadrževal dih. Potem so v vojašnicah velikega mesta dolgo trobili; ali glasovi so se na poti čez zaliv pretopili v zateglo in žalobno, komaj zaznavno godbo, ki je zvenela od vsepovsod, kakor bi odmevale vodé, kakor bi pela bela luč, edini določni vtis je bila oddaljenost, ki je Janeka omamljala in v kateri je motno doživljal predstavo neskončno velikih prostorov in reči.

Druge krati je bil Janek neugnan in razposajen, da so ga le s težavo ustražovali. Nogavic mu ni bilo mogoče sproti zašiti, kolena je imel vedno odrta in razpraskana. Divje se je gugal na svojem lesenem konju, dokler se ni prevrnil na glavo, treščil ob zid ter se pobral poparjen in začuden. Podil se je v svojem rdečem avtomobilčku po klancu, nizko drevje je bliskovito vršalo mimo njega, veter mu je šumel v ušesih. Obšla ga je drzna, strastna, zmagoslavna omotica. Od nekod iz daljave je mama prestrašeno vpila: »Janek, stoj, ustavi! Janek!«

Ozrl se je z vihrajočimi lasmi in svetlimi, srečnimi očmi ter je videl, kako je vsa blede tekla za njim. Potlej je v prahu izginil za ovinkom, se znašel naenkrat pred dvema rogatima volovskima glavama z velikimi, nemimi, vlažnimi očmi, velik, grd mož je togotno kričal z voza. Nagonsko je pograbil za krmilo svojega vozilca, ga zasukal in v velikem loku odletel v jarek. Ušesa je imel polna zoprnega ropota avtomobilčka, ki se je zakotalil čez kamenje, strgan in krvav, pobit in prepaden je zlezal na cesto. Nasprotje med opojnostjo divje vožnje in tem nenadnim, hrupnim padcem je bilo nerazumljivo ter je vzdramilo v njem ogorčeno užaljenost; jokal je dolgo in neutolažljivo, ne zavoljo bolečin, temveč kakor nekdo, ki so mu prizadeli sramotno krivico.

Veranda je bila svet zase, bila je pravljíčna kraljevina, katere neomejeni samodržec je bil Janek. Tu je razmetaval svoje igrače in brezsrčno vladal nad njimi; njegov veliki, kosmati medvedek je premogel eno samo oko in se je bil že zdavnaj odvadil godrnjati, če si ga obrnil na trebuh, nič bolje je ni odnesel njegov pločevinasti hranilnik, ki ga je bil neusmiljeno razdrl,

da bi preštudiral njegov mehanizem. Na avtomobilčku, ki se je znal samó na željo izpremeniti v vlak, parnik ali v kakršno koli čudno prevozno sredstvo, je po verandi vozil Bratec v neznane, daljne dežele. S svojo vojsko, ki sta jo sestavljala Bratec in Živko, je tu uprizarjal vznemirljive bojne pohode na sovražne indijanske rodove, se sredi neznanskih nevarnosti plazil čez savane, prerije in skozi pragozdove, doživel nič koliko pustolovščin, se kopal v krvi ter se ovenčan s skalpi in slavo vračal v wigwame svojih očetov. Tu je prežal na vrabce, o katerih mu je bil nekdo natvezel, da se dadó ujeti, če jim soli natreseš na rep; v to šego ptičjega rodu je Janek sveto verjel in mnogokdaj je pridrl v kuhinjo, tresoč se od razburjenja zlezal na stol in prevrnil solnico, se gluh za krike in tožbe služkinje Ane spet zapodil na verando — ter še dalje véroval v čarovno moč soli na vrabčjem repu, zakaj nagajivi potepuh, ki ga je bil videl sedeti na ograji, ni nikoli počakal na njegovo vrnitev in mu ni dal priložnosti, da bi se bil razočaral. Predsobe, kamor je ob deževnih dneh znašal stole ter vsemu svetu v napotje gradil iz njih hiše, gozdne dupline, trgovine, vlake in ladje — predsobe niti primerjati ni bilo mogoče z verando, ki je bila po potrebi morje, cesta, gozd, mesto, sploh vse, kar koli si je Janek le mogel zaželeli.

Imenitnejša od verande je bila edinole cesta. Zakaj na svetu je bilo obilo čudnih reči, ki so razkošno drastile njegovo radovednost in v katerih so se skrivali obeti novih presenečenj in odkritij, a večino teh čudovitih stvari je bilo mogoče videti na cesti. Tod so zmeraj prihajali novi, neznani ljudje, vozniki s težkimi, zvrhano naloženimi vozovi, včasih je Janeka celó obiskala izredna sreča, da je videl pravi pravcati avtomobil, ki je vozil letoviščarje na gozdnato goro na jugu. Voziti se v avtomobilu, to je bil za Janeka višek vsega užitka in vse imenitnosti, ki jih more čakati človek na zemlji. V zajetne, dostojanstvene gospode in svetlo, prosojno oblečene dame, ki so zavaljene v svojih oblazinjenih sedežih lenobno in napol naveličano opazovale vrvež na cesti, je Janek zijał kakor v čudež in edino ob takih prilikah se mu je včasih primerilo, da se je zavedel, kako prašen, umazan in strgan je spet ter ga je bilo sram njegove zunanosti, ki ni sicer nikoli zaposlila njegove nečimernosti.

Na cesti si utegnil srečati tudi dobrodušnega, mirnega norca Bena, ki ni bil zgolj zanimiv in zabaven, da nikoli tega, marveč je bil tudi nenadomestljiv tovariš pri igri in potepanju. Še bolj kakor Bratec je Beno razumel najdrznejše domisleke Janekove nemirne domišljije; in kar je bilo poglavitno: bil je čuda krotak in poslušen, ubogal je Janeka brez ugovora, in to je bila lastnost, ki je ni bilo mogoče dovolj ceniti. Nosil je Janeka, ga v njegovem avtomobilčku porival navkreber, mu prinašal igrače, mu rezal šibe v grmovju, mu delal piščalke, mu prepeval in ga vselej zvesto poslušal, kadar mu je razkladal svoja odkritja o svetu in ljudeh. Le po-

redkoma se je pripetilo, da ga je Beno samó gledal s čudnimi, odsotnimi očmi, si mel roke z dolgimi, črnimi nohti in nekaj polglasno mrmral. Sredi igre se je nenadoma dvignil in odšel kakor izgubljen. Janek je srdito vpil za njim: »Beno, počakaj, kam greš?«

A norec ga ni slišal. Stal je globoko zatopljen vase. Potlej je od nekod prinesel lestev, jo postavil navpik, jo izpustil ter s svareče dvignjenim prstom resno in važno ukazal: »Lestev, stoj!«

Lestev se je obotavljala sekundo ali dve, se gugala kakor pijanec, se zamajala in padla, kakor bi nalašč ne hotela ubogati. Včasih je udarila norca po glavi. Ali Beno se za to ni zmenil. Z mirno, topo potrpežljivostjo jo je dvignil, jo spet postavil pokonci ter ji znova in znova zabičeval z istim strogim, pomembnim poudarkom: »Lestev, stoj!«

To se je ponavljalo vse dotlej, dokler se ni norec nenadoma, kakor otrok, naveličal igre, pustil lestev, kjer je že bila, in odšel kdove kam. Janeka je Beno nenehoma silil k resnemu, napornemu premišljevanju.

»Ti, mama,« se je postavil pred njo, »zakaj pa je Beno tak?«

»Kakšen, Janek?«

»No, saj veš... tak, tako čuden.«

»Eh, Janek — norec je. Pameti nima.«

»Pa ni otrok, kaj?«

»Kakšen otrok neki, Janek! Saj ima brado, črno, saj vidiš. In velik je: In debel glas ima, kakor vsi veliki ljudje, ne?«

»Da, že... Ampak zakaj se pa potem igra, če ni otrok?«

»Zato, ker je siromak, ker nima pameti.«

Janek se je zamislil. »Mama,« je rekel čez čas, »kaj pa je to: nima pameti? Jaz in Bratec se tudi igrava in drugi otroci tudi — ali tudi mi nimamo pameti?«

»Oh, Janek,« se je zasmejala, »seveda jo imate, ampak še majhno, takšno, ki še rase.«

»No, vidiš,« je dejal zmagoslavno. »Beno je pa že velik. Kakšno pamet pa ima potem on?«

Videti je bilo, da tega tudi mama ne zna prav razložiti. In Janek je o norcu še dolgo premišljeval in ga ni mogel razumeti. A slednjič ga je pač sprejel takega, kakršen je bil, in se ž njim okoriščal z isto samovšečnostjo, s kakršno je menil, da lahko izrablja vse ljudi, kar jih je poznal.

Vse: doživetje skritih sil rasti in gibanja, ki jim je prisluškoval v travi, morje in ribiške barke in predstave neznanih, daljnih deželá in razburljivih popotovanj, noč in mesečina in glasba; igrače, cesta in Beno, ki ni otrok in se vendar igra kakor otrok, jazbečar Živko, s katerim se lahko igraš harmoniko, če ga vlečeš za ušesa in mu Bratec suče rep; mama in pesem »Barčica po morju plava«, ki jo poje Janek ob njenem spremljanju na klavirju, očka, ki nosi stekla na očeh, ki vse vé in mu Janek jezdi na

kolenih, Bratec, ki je majhen in debel in neumen, a Janeka vendar uboga — vse, kar koli je Janeku dalo življenje, je bilo čudovito urejeno, vse je bilo ustvarjeno zgolj zato, da bi on, Janek, čim več videl, slišal, izvedel, doživel.

Življenje je bilo harmonija in je tako ostalo vse dotlej, dokler ni v Janekovo detinstvo posegla vojna.

BALADA O GRAMOFONU

VLADIMIR PAVŠIČ

*V nedeljske popoldneve davnih dni,
ko smo otroci ždeli ob cestah,
zamaknjeni v ljudi, ki cestni prah
jim legel je na dušo in oči,
Povalej stari navil je gramofon ...
Adieu Mimi, adieu, adieu Mi-m-iiii ...
In z brega v breg, čez cesto, preko streh
tja do kaminov štorovskih fabrik
odmevalo je kakor hripav krik
pijanca, ki je vdrl v salon:
Adieu, adieu, adieu ...
In tam od stanovanjskih hiš obupen smeh:
Mar bi ubil me prvi dan, ti zver!
V dušljivi, sončni popoldnevni mir
zalajal avto je, a z brega pel
je žalostinke stari gramofon:
Adieu, adieu, adieu ...
Kraj ceste na gramózu pa je ždel
zbor velikih začudenih oči:
nekje na nebu veter je razvel
poslednji bel oblak ...
Pod gabrom v pol razpadli škaf
srebrn trak vode je tiho pel:
Adieu, adieu ...
Kdo ve, še poje danes gramofon?
Baje nekdo je gaber naš podrl,
da je zamrl pod njim srebrni glas.
In z gramoza deset začudenih oči?
In davni čas?
Adieu, adieu ...*